

ZLOČINI PROTIV SRBA U LOGORU ČELEBIĆI

Javnost u Srbiji često optužuje Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) da je antisrpski zbog svojih optužnica protiv osoba srpske nacionalnosti. Ono čemu se pridaje malo pažnje u medijima u Srbiji i izjavama tamošnjih političara jesu predmeti na MKSJ-a koji uključuju srpske žrtve.

Mnogi ne znaju da su se jedna od prvih optužnica MKSJ i drugo po redu suđenje pred Međunarodnim sudom odnosili baš na stradanje srpskih žrtava. Dana 10. marta 1997. počelo je suđenje četvorici optuženih za zločine za koje se navodi da su počinjeni uglavnom protiv srpskih žrtava 1992. godine u zatočeničkom logoru Čelebići koji se nalazio na teritoriji opštine Konjic u centralnoj Bosni i Hercegovini. Optuženi su bili komandant logora Zdravko Mucić, njegov zamenik i kasnije komandant logora Hazim Delić, čuvar Esad Landžo, i komandant bosanske vojske Zejnil Delalić koji je bio koordinator između snaga bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na području Konjica.

Sudije Međunarodnog suda su utvrdile izvan svake razumne sumnje da su srpske žrtve bile prebijane, mučene, silovane i ubijane u logoru Čelebići, i u presudi sudije opisuju neke od ovih incidenata. Međutim, Pretresno veće je takođe navelo da mnoštvo dokaza o fizičkom i psihološkom zlostavljanja zatočenika logora koje je Pretresno veće razmatralo nikako ne predstavlja sveukupnost okrutnih i ugnjetavačkih dela počinjenih protiv njih.

Istorijski podaci

Ranih devedesetih godina sve etničke grupe u opštini Konjic, koja se nalazi jugozapadno od Sarajeva, živele su zajedno i skladno. Stanovništvo opštine je prema popisu stanovnika iz 1991. brojalo 43.878, od čega je 54,3% bilo Muslimana, 26,2% Hrvata, 15% Srba, 3% stanovnika koji su se izjasnili kao Jugosloveni i 1,3% ostalih. Grad Konjic, u kojem je živela trećina populacije opštine, imao je sličnu nacionalnu strukturu. Međutim, kako su se tenzije i nepoverenje između etničkih grupa povećali u Bosni i Hercegovini u martu i aprilu 1992, tako je bilo i u Konjicu, i cela zemlja je upala u oružani sukob.

Srpski predstavnici u Skupštini i Izvršnom veću opštine Konjic napustili su ova tela 17. aprila 1992. nakon što je Bosna i Hercegovina priznata kao nezavisna država. Uobičajena administrativna tela opštine Konjic su tada prestala da funkcionišu. Kako bi nastavili da upravljaju opštinom i osigurali odbranu, muslimanski i hrvatski zvaničnici su formirali Ratno predsedništvo i privremeni "Krizni štab".

Do sredine aprila 1992. bosanski Srbi su potpuno opkolili grad i odrekli ga od Sarajeva i Mostara. Napuštajući svoje domove, bosanski Muslimani i Hrvati iz okolnih sela počeli su da pristižu u grad Konjic dok su srpski stanovnici odlazili u sela pod srpskom kontrolom.

Dana 4. maja 1992. na grad Konjic su pale prve granate, koje su, po svemu sudeći, ispalile Jugoslovenska narodna armija (JNA) i druge srpske snage s obronaka obližnjih planina. To granatiranje, koje je bilo svakodnevno i trajalo više od tri godine, sve do kraja rata, prouzrokovalo je znatnu štetu i rezultiralo gubitkom mnogih života, a uslove za preživelo stanovništvo učinilo nepodnošljivim.

Odbrambene snage Konjica – koje su se u to vreme sastojale od Teritorijalne odbrane (TO), lokalne Hrvatskih snaga (HVO) i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) – pokušale su da pregovaraju sa

glavnim predstavnikom srpskog naroda, tj. Srpskom demokratskom strankom (SDS). Nakon neuspelih pregovora, odbrambene snage Konjica su napravile planove za pokretanje vojne akcije protiv srpskih snaga. Tokom ovih vojnih operacija, odbrambene snage Konjica privede su brojne pripadnike srpskog stanovništva, i donešena je odluka da se oformi objekat gde će oni biti smešteni.

U sporazumu sa JNA, zatočenici su bili čuvani u bivšem objektu JNA koji se nalazi na periferiji sela Čelebići. Logor Čelebići je relativno veliki kompleks zgrada koji pokriva površinu od oko 50.000 kvadratnih metara, kroz čiju sredinu prolazi železnička pruga. JNA ga je ranije koristila za skladištenje goriva, tako da je pored raznih hangara i drugih zgrada, kompleks sadržavao podzemne tunele i rezervoare.

Za zatočenje zatvorenika korišten je samo mali deo logora Čelebići. Logor se sastojao od male prijemne zgrade i veće upravne zgrade (nazvanih 'Zgrada A'; odnosno 'Zgrada B' za vreme suđenja); male zgrade u kojoj su pumpe za vodu ('Zgrada 22'); dugačkog tunela ('Tunel 9') koji je 1,5 metar širok, 2,5 metra visok i 30 metara dugačak; jedne velike, potpuno zatvorene metalne zgrade sa vratima duž jedne strane ('Hangar 6'); i nekoliko šahtova. Žene koje su bile zatočene u logoru bile su smeštene odvojeno od drugih zatvorenika, prvo u Zgradi B a zatim u Zgradi A.

Iako je bilo i nekoliko žena, većina zatočenika u logoru bili su muškarci koji su zarobljeni za vreme vojnih operacija na tom području. Tokom njihovog zatočeništva u logoru između aprila i decembra 1992, zatočenici su bili ubijani, mučeni, seksualno zlostavljani, prebijani i na druge načine izloženi okrutnom i nečovečnom postupanju.

Od otprilike maja do decembra 1992. pojedinci i grupe zatočenika su puštani iz logora: neki u drugi logor, neki za razmenu, a neki pod zaštitu Međunarodnog crvenog krsta. Izgleda da je nekolicina takođe puštena na ličnu intervenciju uticajnih ljudi iz Konjica ili preko porodičnih veza. Poslednji zatočenici su prebačeni u drugi logor 9. decembra 1992.

Svi ovi događaji koji su se desili u opštini Konjic za vreme rata su ostavili traga na opštinu i njene stanovnike. Do 1996, godinu dana nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini, Konjic je izgubio svoj sklad i raznovrsnost. Prema statističkim podacima iz tog vremena, 88% stanovništva su bili Bošnjaci, 4% se izjašnjavalo kao Hrvati, 2% kao Srbi, a 6% kao ostali.

Istraga i optužnica

Istraga o zločinima počinjenim u opštini Konjic počela je oko novembra 1994. Prvi izazov sa kojim su se susreli istražitelji MKSJ bio je lociranje prvih svedoka. Nekoliko žrtava logora Čelebići dalo je izjave lokalnim nevladinim organizacijama o tome šta su doživeli i čemu su bili svedoci. Istražitelji MKSJ imali su te izjave. Međutim, nakon što su dali svoje izjave tim organizacijama, neke žrtve iz logora Čelebići su se preselile na druga mesta, pa i u udaljene zemlje kao što su Sjedinjene Države i Kanada. Nakon što su locirali jednog od svojih prvih svedoka koji je živio u inostranstvu, istražitelji su bili u mogućnosti da dobiju informacije i o drugim svedocima, i na taj način započeli su uobličavanje predmeta.

Drugi glavni izazov sa kojim su se sreli istražitelji MKSJ bio je nedostatak saradnje od strane Republike Srpske (RS) i Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) gde se nalazile više žrtava logora Čelebići i gde su istražitelji morali da idu da bi razgovarali sa njima. Međutim, od kraja 1994. do prvog dela 1996. RS nije dozvoljavala pristup istražiteljima Suda, a imali su probleme i sa ulaskom u SRJ.

Uprkos teškoćama u obavljanju istrage, Tužilaštvo je prikupilo dovoljno dokaza da sastavi optužnicu protiv četvorice optuženih za zločine počinjene u logoru Čelebići od maja do novembra 1992. Dana 21. marta 1996. Pretresno veće je potvrdilo optužnicu protiv komandanta logora Čelebići Zdravka Mucića, njegovog zamenika Hazima Delića (koji je kasnije takođe obavljao funkciju komandanta logora), čuvara Esada Landže i komandanta bosanske vojske Zejnila Delalića, koji je koordinirao snage bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na području Konjica.

Esad Landžo i Hazim Delić su uglavnom bili optuženi za pojedinačnu krivičnu odgovornost, tj. kao neposredni učesnici u određenim delima za koja se terete, uključujući dela ubistva, mučenja i silovanja (Član 7(1) Statuta MKSJ). S druge strane, Zdravko Mucić i Zejnil Delalić su uglavnom bili optuženi kao nadređeni za odgovornost za zločine koje su počinili njihovi podređeni (Član 7(3) Statuta MKSJ), uključujući dela za koja se Esad Landžo i Hazim Delić terete da su ih počinili. Nekoliko tačaka optužnice takođe tereti Hazima Delića kao nadređenog sa komandnom odgovornošću.

Do sredine juna 1996. sva četvorica optuženih bili su u pritvoru Međunarodnog suda.

Presuda Pretresnog veća

Suđenje u predmetu Čelebići započelo je 10. marta 1997. a zaključeno je 15. oktobra 1998. Mnoge od osoba koje su svedočile na suđenju u predmetu Čelebići bile su žrtve ili druge osobe koje su takođe bili zatočene u logoru. Svežrte koje su svedočile opisale su kako su bile svedoci ili su doživele dela nasilja i okrutnosti, i život u nehumanim uslovima bez dovoljno hrane, vode, medicinske nege ili prostorija za higijenu i spavanje. Nakon pregleda svih dokaza koje su Tužilaštvo i odbrana predložili, Pretresno veće je donelo presudu 16. novembra 1998.

Dokazi o nehumanim uslovima u logoru Čelebići

Za vreme suđenja, iskazi svedoka i dokazi koji su predloženi sudijama pokazali su da su zatočnici u logoru Čelebići držani u nehumanim uslovima. Čim su zatočnici stizali u logor bili su premlaćivani, i premlaćivanje se redovno nastavljalo za vreme njihovog zatočenja. Zatočnici su takođe bili mučeni i ubijani, a žene silovane (za više informacija o pojedinačnim primerima ovih zločina videti ispod).

Okrutna i nasilna dela počinjena u zatvoru-logoru, čijoj su težini doprinosili njihova učestalost i nasumičnost, kao i pretnje od strane čuvara, stavila su zatočnike pod ogroman psihološki pritisak. Pretresno veće je zaključilo da je "atmosfera terora" vladala u logoru. Održavanje atmosfere terora je jedan od elemenata koji sačinjavaju zločin držanja ljudi u nehumanim uslovima.

Nedovoljno hrane i neadekvatne prostorije za higijenu i spavanje sačinjavaju još jedan element ovih zločina. Hangar 6 je bio takvog kapaciteta da je mogao da primi veliki broj zatočenika. U određenom trenutku u njemu je bilo zatočeno preko 240 ljudi. Zatočenicima su bila određena mesta na podu gde su morali da sede. Veoma retko im je bilo dozvoljeno da napuste prostoriju da bi koristili toalet. Pošto je hangar bio napravljen od metala, tokom dana je postajalo izuzetno vruće. Nikakvo osveženje nije bilo dozvoljeno zatočenicima: nisu smeli da napuštaju hangar, davano im je jako malo vode, a higijenski uslovi u hangaru su bili užasni.

Tunel 9 se koristio za smeštaj najmanje 80 zatočenika, od kojih su neki tu boravili samo kratko, a neki duže. Jedva da je bilo ikakve ventilacije. Zatočnici nisu dobijali nikakvu ćebad i spavali su poređani na betonskom podu. Tunel se spuštao prema čeličnim vratima koja su vodila u mašinsku

sobu. U tom delu su zatočnici urinirali i obavljali nuždu zato što im u mnogo slučajeva nije bilo dozvoljeno da napuste tunel u tu svrhu.

Sledeći element koji sačinjava zločin držanja ljudi u nehumanim uslovima je neadekvatna medicinska nega. Pretresno veće je saslušalo svedočenja više doktora koji su rekli da nisu bili u mogućnosti da obezbede adekvatnu negu u logoru Čelebići. Pretresno veće je takođe čulo svedočenje da kada bi zatočnici zahtevali medicinsku negu, Hazim Delić bi im rekao da će svakako umreti, sa ili bez takve pomoći.

Na osnovu svedočenja bivših zatočenika, Pretresno veće je zaključilo da su tokom njihovog zatočeništva u logoru zatočnicima bile uskraćene najosnovnije ljudske potrebe. Pretresno veće je proglasilo Esada Landžu, Hazima Delića i Zdravka Mucića krivim zbog njihovog doprinosa stvaranju i održavanju nehumanih uslova u logoru Čelebići od maja do oktobra 1992.

Protivpravno zatočavanje

Tužilaštvo MKSJ je takođe teretilo Zdravka Mucića i Hazima Delića za protivpravno zatočavanje civila. Prema međunarodnom pravu, nakon pritvaranja pojedinaca, zatvorske vlasti moraju da sprovedu postupak preispitivanja kako bi utvrdile da li postoji legitiman razlog da ih se drži u pritvoru. Čim je to utvrđeno, civili i deca moraju biti pušteni.

Tokom suđenja, sudije su čule svedočenje o tome da je sredinom 1992. osnovana Vojno-istražna komisija kako bi utvrdila da li su zatočnici odgovorni za bilo kakva krivična dela. Vojno-istražna komisija, koja se sastojala od predstavnika policije (MUP), oružanih snaga bosanskih Hrvata (HVO) i snaga Teritorijalne odbrane (TO), trebalo je da razvrsta zatočnike u kategorije prema tome da li su bili greškom uhapšeni, da li su bili pripadnici vojske ili ne i da li ih treba pustiti na slobodu.

Ipak, tokom suđenja je postalo jasno da je Komisija osnovana kao fasada koja je trebala da logoru Čelebići da neki privid zakonitosti. Komisija je radila samo mesec dana: njeni članovi su bili tako užasnuti uslovima u kojima su zatočnici živeli, povredama koje su trpeli i atmosferom straha koja je vladala u logoru da su masovno podneli ostavke.

Pretresno veće je proglasilo Zdravka Mucića krivim za protivpravno zatočavanje civila. Veće je zaključilo da je Mucić, s obzirom da je bio komandant logora Čelebići, imao odgovornost da utvrdi da li su zatočnici legitimno pritvoreni ili ne. Pretresno veće je zaključilo da on to nije uradio, a zatočnike je nastavio da drži u pritvoru. Pretresno veće je Zejnila Delalića oslobodilo krivice po ovoj tački na osnovu toga što on zapravo nije imao komandu nad logorom.

Individualni incidenti silovanja, mučenja i ubistava

Pretresno veće se u presudi osvrće na dokaze o više od 20 incidenata ubistava, mučenja, okrutnog postupanja ili silovanja koje su pretrpele žrtve, uglavnom srpske nacionalnosti. Sledi sažeti opis nekih od tih incidenata.

Mučenje i silovanje Grozdane Čečez

Grozdana Čečez, Srпкиnja iz sela u blizini Konjica, odvedena je u logor Čelebići 27. maja 1992. Po dolasku, Hazim Delić ju je dvaput silovao u prisustvu dvojice drugih muškaraca. Grozdana Čečez opisala je efekat koji je to na nju imalo rekavši: "... pogazio mi je ponos i nikada više neću biti žena koja sam bila". Sledećih meseci, više muškaraca ju je silovalo raznim prilikama. Dok je bila u logoru, Grozdana Čečez je živela u stalnom strahu i jednom je nameravala da poćini samoubistvo.

Tokom svedočenja rekla je sudu: *"Psihički i fizički bila sam potpuno iscrpljena. Ubijaju te psihički."* Iz logora je puštena 31. avgusta 1992.

Uzimajući u obzir psihički i fizički bol koji je Grozdana Čečez pretrpela, Pretresno veće je ustanovilo da se radilo o silovanju kao obliku krivičnog dela mučenja. Veće je proglasilo Hazima Delića krivim za mučenje, a Žalbeno veće je posle potvrdilo tu osudu. Ova presuda bila je istorijska odluka u pravnoj zaštiti protiv seksualnog nasilja u oružanim sukobima.

Okrutno postupanje prema Nedeljku Draganiću

Nedeljko Draganić, Srbin iz sela Cerići, imao je 19 godina kad je 23. maja 1992. uhapšen i odveden u logor Čelebići. Svedočio je da su mu krajem juna ili početkom jula 1992. Esad Landžo i trojica drugih stražara ruke vezali za krovnu gredu i udarali ga drvenim daskama i kundacima, tokom čega se dva ili tri puta onesvestio. Rekao je da ga je nakon toga Esad Landžo tukao skoro svaki dan. Drugom prilikom, Esad Landžo ga je naterao da sedne na pod, pantalone mu je polio benzinom i zapalio ih. "Nikad mi nisu rekli zašto su me zarobili," rekao je Nedeljko Draganić tokom svedočenja, "ali [komandant logora Hazim] Delić... nam je rekao da smo zatvoreni zato što smo Srbi." Draganić je pušten iz logora krajem avgusta 1992.

Sudije Pretresnog veća verovali su svedočenju žrtve i osudili su Esada Landžu za hotimično nanošenje velike patnje Nedeljku Draganiću i okrutno postupanje prema njemu.

Nehumana dela protiv Milenka Kuljanina i Novice Đorđića

Hazim Delić je bio optužen da je koristio neku električnu napravu kako bi nanosio bol zatočenicima, među kojima su bili Milenko Kuljanin, 24-godišnji konobar, i Novica Đorđić, 23-godišnji radnik na železnici, obojica iz sela u blizini Konjica. Jednom prilikom Hazim Delić je ušao u Tunel br. 9 i naneo Milenku Kuljaninu dva električna šoka na prsa. Drugom prilikom naterao je Novicu Đorđića da sedne na kamenu blok, nag od struka naviše, i prislonio mu napravu na prsa, uprkos njegovim molbama za milost. Posle šoka, Novica Đorđić je pao s kamenog bloka, nakon čega ga je Hazim Delić uhvatio za noge i držao mu napravu na prsima duže vreme. Električni šokovi uzrokovali su bol, opekotine, konvulzije, trzanje i ožiljke i izazivali su strah kod žrtava i drugih zatočenika.

Dokazi su nadalje pokazali da je Hazim Delić osećao sadističko zadovoljstvo koristeći ovu napravu. Novica Đorđić je izjavio da je to bilo kao "igračka" za njega, dok je Milenko Kuljanin svedočio da se Hazim Delić smejao kada je koristio napravu na njemu i smatrao je to smešnim. Pretresno veće je zaključilo da je Hazim Delić namerno prouzrokovao teške fizičke i mentalne patnje i proglasilo ga krivim za nečovečno i okrutno postupanje.

Mučenje i okrutno postupanje nad Mirkom Đorđićem

Mirko Đorđić, bosanski Srbin iz sela Bradina u opštini Konjic, koji je učestvovao u odbrani sela, zarobljen je 28. maja 1992. i dva dana nakon toga prebačen u logor Čelebići. Za vreme njegovog zatočenja, Esad Landžo je podvrgavao Mirka Đorđića izuzetno grubom tretmanu. Juna 1992. Landžo je odveo Mirka Đorđića izvan Hangara 6 gde su ga držali, stavio komad metala u njegova usta i počeo ga udarati bejzbol palicom po nogama i grudnom košu. Kada bi Mirko Đorđić pao i onesvestio se, Esad Landžo bi ga naterao da ustane i opet ga tukao. Landžo ga je redovno terao da radi sklekove i onda ga tukao. Drugom prilikom, Landžo je naterao Mirka Đorđića da otvori usta i stavio mu je par zagrejanih klešta na jezik i na taj način spržio mu jezik i usta i usne. Landžo je onda ugurao klešta u Đorđićevo uho.

Na osnovu dokaza, Pretresno veće je proglasilo Esada Landžu krivim za mučenje.

Ubistvo Boška Samoukovića

Boško Samouković je bio bosanski Srbin, takođe iz sela Bradina. Imao je 60 godina kada su on i njegova dva sina uhapšeni i dovedeni u logor Čelebići. Nekoliko dana nakon incidenta u julu 1992, kada je više bosanskih vojnih policajaca napadnuto i ubijeni pored njegovog sela, Esad Landžo je odabrao Boška Samoukovića između zatočenika u Hangaru 6. Landžo ga je tukao drvenom daskom koja je inače bila korištena da osigura vrata hangara. Tukao ga je tako nemilosrdno da je Boško Samouković umro 15 do 20 minuta kasnije u improvizovanoj logorskoj ambulanti.

Pretno veće je došlo do zaključka da je jedan od razloga napada Esada Landže na Boška Samoukovića bio taj što je on bio Srbin iz Bradine i zbog toga je nekako zaslužio kažnjavanje zbog dela drugih Srba iz sela koji su ubili nekoliko bosanskih policajaca. Pretno veće je proglasilo Esada Landžu krivim za hotimično ubistvo Boška Samoukovića.

Pretno veće je proglasilo optužene krivim i za druge zločine. Među tim zločinima, Pretno veće je zaključilo da je pod komandom Zdravka Mucića osam zatočenika umrlo od premlaćivanja od strane stražara, jedan zatočenik je ustreljen u pokušaju bega od premlaćivanja, a brojni drugi zatočenici su premlaćivani drvenim kundacima pušaka, drvenim daskama i metalnim predmetima. Zaključeno je da je Hazim Delić divljački silovao dve žene i teško prebio jednog zatočenika tokom nekoliko dana, što je rezultiralo njegovom smrću. Pretno veće je takođe zaključilo da je Esad Landžo tukao zatočenika koji je bio star između 60 i 70 godina i prikovao mu značku SDS na čelo, što je rezultiralo njegovom smrću.

Presuda Žalbenog veća

Hazim Delić, Zdravko Mucić i Esad Landžo su uložili žalbu na presudu Pretnog veća, dok je Tužilaštvo uložilo žalbu na oslobađajuću presudu Zejnili Delaliću. Jedno od najvažnijih pitanja u žalbi bilo je odgovornost Zdravka Mucića i Zejnila Delalića koje je Tužilaštvo teretilo da su bili komandanti logora. Dana 20. februara 2001, Žalbeno veće je potvrdilo nalaze Pretnog veća da je Zdravko Mucić bio komandant logora, da je bio odgovoran za nehumane uslove u logoru, zlostavljanje zatočenika i druga krivična dela, i potvrdilo mu presudu.

Što se tiče Zejnila Delalića, Žalbeno veće je zaključilo da je Pretno veće bilo u pravu nalazeći da, iako je Delalić imao neke veze sa zatvorom, nije bilo materijalnih dokaza koji pokazuju da je on bio vrhovni vojni komandant logora. Na taj način je Žalbeno veće potvrdilo oslobađajuću presudu za Zejnila Delalića.

Žalbeno veće je potvrdilo osude Esada Landže i Hazima Delića, ali je oslobodilo Delića u pogledu jednog od incidenata hotimičnog ubistva za koji je bio osuđen. Žalbeno veće je uputilo novom Pretnom veću na rešavanje više pitanja vezanih za preinačavanje kazne. Dana 9. oktobra 2001, Pretno veće je donelo svoju drugu presudu o kazni i osudilo Zdravka Mucića na 9 godina zatvora, Hazima Delića na 18 i Esada Landžu na 15. Žalbeno veće je kasnije potvrdilo ove kazne.

Budućnost

Suđenje u predmetu Čelebići je bilo prekretnica u međunarodnom pravu: bio je to prvi put od suđenja u Nirnbergu i Tokiju koja su usledila nakon Drugog svetskog rata da jedan međunarodni krivični sud donese presudu po osnovu komandne odgovornosti. Bio je to takođe prvi put da je sud zaključio da je silovanje jedan vid mučenja i osudio optuženog po toj osnovi. Danas se presuda na suđenju u predmetu Čelebići navodi u drugim presudama, ne samo pred MKSJ nego i pred drugim sudovima koji se bave predmetima ratnih zločina.

Međutim, najvažnije dostignuće suđenja je da su izvan svake razumne sumnje utvrđene činjenice o stradanju srpskih žrtava u logoru Čelebići. Rezultat zaključaka Pretresnog i Žalbenog veća je da se zločini koji su počinjeni u logoru Čelebići ne mogu više osporiti. Postoji nada da ovo donosi neku meru mira za žrtve logora Čelebići, od kojih mnogi nastavljaju da trpe fizičke i psihološke posledice zločina kojima su bili izloženi ili kojima su bili svedoci.

Dok je Međunarodni sud privedo pravdi nekolicinu od počilaca zločina u opštini Konjic, nije bilo moguće uraditi to za sve njih. Međunarodni sud već godinama radi u partnerstvu sa lokalnim sudovima u svojim naporima da nastavi da drži počinioce odgovornim za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji, i nastaviće da to radi u godinama koje slede. Ali, da bi se pravda zadovoljila i da bi se osiguralo da se takvi zločini nikad više ne dogode, sada je na lokalnim sudovima da istražuju i pokušaju da sude za zločine počinjene u Konjicu i u ostatku bivše Jugoslavije.